

het gehele schema. Die vonden plaats van 19 tot en met 22 november 1963.³⁹ Zo'n globale beschouwing stond ook op de agenda van de gezamenlijke vergadering van waarnemers en leden van het Secretariaat voor de Eenheid op dinsdagmiddag 19 november. Zonder op de inhoud van hoofdstuk V in te gaan, merkte Van Holk bij die gelegenheid op het bijzonder belangrijk te vinden, dat er een tekst over de godsdienstvrijheid ter tafel lag: de wereld verwachtte een ondubbelzinnige uitspraak van de katholieke kerk in deze.⁴⁰ Ruim een week later hield hij een inleiding over het oecumenisme-schema op het DO-C (Documentatie Centrum Concilie), een befaamd informatiecentrum, opgericht door enkele Nederlandse organisaties ten dienste van de op het concilie vertoevende bisschoppen, theologen en journalisten. Van Holk poneerde onder meer, dat het concilie zich onvoorwaardelijk tegen intolerantie moest uitspreken. Het ging er z.i. niet zozeer om, dat iemand die in godsdienstangelegenheden zijn geweten volgt, een natuurlijk recht heeft op een waarachtige en authentieke godsdienstvrijheid. Belangrijker was, dat de godsdienstvrijheid werd omschreven als een op de wezenlijke natuur van de persoon gebaseerd recht. De integriteit van de menselijke persoon stond voor Van Holk voorop. Hij vond het dan ook verheugend, dat het schema duidelijk aangaf, dat de geloofsact altijd een kwestie was van een zeer persoonlijke integratie. Overigens was hij wel van oordeel, dat dit vijfde hoofdstuk in het geheel van het conciliaire spreken een andere plaats moest krijgen.⁴¹ Hiermee had Van Holk op ondubbelzinnige wijze blijk gegeven van zijn opvattingen over godsdienstvrijheid. Mede ten gevolge van de vele schriftelijk ingebrachte kanttekeningen bij het zojuist genoemde hoofdstuk V kregen de bisschoppen aan het begin van de derde zittingsperiode een nieuwe tekst over de godsdienstvrijheid aangeboden, nu als een soort appendix bij het oecumenisme-schema en aangeduid als de 'declaratio prior'. De besprekingen erover vonden plaats van 23 tot 28

39. Gebruikte overzichten van de totstandkoming van de verklaring *Dignitatis humanae* over de godsdienstvrijheid: J. Hamer, 'Wordingsgeschiedenis van de tekst der Verklaring', in: J. Willebrands e.a. *Godsdienstvrijheid. Verklaring 'Dignitatis humanae', Latijnse teksten en Nederlandse vertaling*, Tielt-Den Haag 1967, 67-154. P. Pavan, 'Einleitung bei die Erklärung über die Religionsfreiheit', in: *Lexikon für Theologie und Kirche. Das Zweite Vatikanische Konzil. Dokumente und Kommentare. Konstitutionen, Dekrete und Erklärungen*, hrsg. von H.S. Brechter u.a., Freiburg, T. II, 704-711 (1967). E.M.V.M. Honée, 'Vaticaanum II en het probleem van de gelijkgerechtigheid'. Drie stadia in de wordingsgeschiedenis van *Dignitatis humanae*, in: E.M.V.M. Honée e.a., *Minderheden in een dominante cultuur*, Zwolle 1988, 1-37.

40. Ath.: map 252, nr. 23: Réunion des Observateurs, 19 novembre 1963.

41. AvH: dagboek, 28 november 1963: Introduction au Schema de l'ecumenisme. Zie ook 22 november 1963: Opzet vraaggesprek KRO (televisie) met de heer Lautenschlager.